

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-3-67-58>

УДК 159.9

Семенів Н.М.

Національний університет «Львівська політехніка»

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. Розглянуто сучасний стан психологічних досліджень етнічної толерантності у студентському середовищі. Проаналізовано методики, які використовуються для вивчення специфіки, складності, формування етнічної толерантності. Встановлено взаємозв'язок етнічної толерантності з соціальними процесами та міжетнічною взаємодією. Вибрано методику емпіричного дослідження рівня етнічної толерантності. Виконано практичне дослідження рівня етнічної толерантності в молодіжному середовищі. Здійснено аналіз отриманих результатів вивчення етнічної толерантності студентів, проведена статистична обробка результатів. Визначено перспективи подальших досліджень етнічної толерантності. Зроблено висновок, про необхідність подальшого дослідження процесу формування високого рівня етнічної толерантності для гармонізації міжетнічних відносин у молодіжному середовищі.

Ключові слова: етнічна толерантність, міжетнічні взаємини, етнічна меншина.

Semeniv Nataliia

Lviv Polytechnic National University

STUDY ON ETHNIC TOLERANCE IN THE STUDENT ENVIRONMENT

Summary. Article contains results of a study on ethnic tolerance in the student environment. Tolerance has been regard as an essential key element in modern multi diversity societyculturally, ethnically, religiously and politically. Analyzed the state of development of the concept of an ethnic tolerance in modern psychology. Revealed the relationships of ethnic tolerance with social processes and interethnic interactions. Established the influence of interethnic interaction on the formation of ethnic tolerance. Many theoretical models have contributed to the field of intergroup relations, but the concept of social tolerance is still very ambiguous. Analyzed the forming of ethnic tolerance reflects the psychological aspects of inter-ethnic communications associated with different types of social relations in society. In the discussion of the phenomenon of tolerance, this article puts a special emphasis on tolerance in the students' environment. Research of tolerance among the youth has great practical significance, especially in multi-ethnic societies. Also in article it is analyzed research methodology factors used modern psychology to study the complexity, uniqueness, specificity, validity existence functioning ethnic tolerance in society. Proved the need for a practical study of ethnic tolerance. Determined prospects for further research on ethnic tolerance and ethnic identity. The results of the research on ethnic tolerance among students are available. The analysis of the results has brought to light the factors which influence the ethnic tolerance level of students of the Lviv Polytechnic National University (Ukraine). Results have shown that a valid and reliable instrument for ethnic tolerance assessment has been elaborated. Determined the prospects of further research on ethnic tolerance. The conclusion is made on the need for further study of the process of forming a high level of ethnic tolerance in order to harmonize interethnic relations in the youth environment. The model of elaboration of ethnic tolerance could be applied in in psychological research in all countries.

Keywords: ethnic tolerance, interethnic relations, ethnic minority.

Постановка проблеми. Формування толерантності має велике значення при формуванні позитивної спрямованості особистості та відповідно психологічного благополуччя особистості. Поняття толерантності близьке до іншого психологічного показника особистості – етнічної ідентичності. Поняття толерантності, ототожнюється багатьма світовими дослідниками в галузі психології, філософії політології з поняттям терпимості, глибоке змістове наповнення.

Толерантність можна визначити як ступінь емоційного настрою і поведінки людини до інших людей, що не обмежуються тільки позитивним ставленням до інших людей. В першу чергу, це прояви терпимості до проявів іншої поведінки або хоча б нейтральне ставлення до людей з іншими поглядами чи поведінкою. Дослідження толерантності як норми етнокультурного розвитку свідчить про те, що в різних умовах контекстах міжетнічного спілкування вона набуває різний зміст, проте в основі такого змісту є універсальні цінності.

Етнокультурні цінності особистості нерідко вступають в протиріччя з інтеграційними

та глобалізаційними тенденціями сучасного суспільства. На даному етапі розвитку суспільних відносин толерантність є універсальною категорією, що символізує терпимість, готовність до співпраці в міжетнічній комунікації. Проблема взаємозв'язку етнічної ідентичності та толерантності в умовах міжетнічної комунікації, ускладненої наявністю ряду соціальних або релігійних відмінностей стає актуальною проблемою.

Згідно з принципами гуманізму, толерантність є критерієм згоди, морального рівня розвитку особистості і суспільства, здатності протистояти насильству, проявам ксенофобії, психологічної готовності людини надати оточуючим вибір власної поведінки, способу мислення і незалежного світогляду. Уміння взаємодіяти з представниками різних етнічних груп, володіння навичками побудови толерантних відносин визначають в процесі міжетнічної комунікації рівень міжетнічної компетентності. Вивчення толерантності як показника міжетнічної спілкування свідчить про те, що в різних етнічних контекстах вона набуває різного змісту, проте в основі міжетнічних процесів лежать універсальні цінності людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Починаючи з 90-х років ХХ століття предметом дослідження закордонної соціальної психології стала проблематика соціальної напруженості та загроза виникнення етнічних конфліктів, потреба розробки методів їх врегулювання й вирішення. Такі методи базуються на практичних аспектах застосування технологій дослідження міжетнічних взаємин між різними етнічними групами.

Толерантність в культурному, етнічному, релігійному та політичному аспектах вважається важливим ключем для забезпечення плюралістичності суспільств і демократичної конкуренції різних етнічних груп в полі етнічних суспільствах. Світові дослідники та науковці наголошували на важливості формування позитивної толерантності у суспільстві (Aaron J Abbarno, 2011; Clark, 2008; Furedi, 2012; Gibson & Gouws, 2001; Inghart, 1997; Jackman, 1977; Peffley, Knigge & Hurwitz, 2001; Walzer, 1997). Безсумнівно, толерантність є однією з найважливіших рис особистості в сучасному світі, де відбуваються постійні інтеграційні процеси, значні міграційні потоки, конкурують глобалізація та міжкультурні процеси. Емпіричні дані свідчать, що толерантність може сприяти соціальній стабільності та гармонії. (Almond & Verba, 1989; Cheah, 2004).

Країни полі етнічної структури, значна частина населення яких є мігрантами або іноземцями зазвичай зацікавлені в проведенні досліджень показників міжетнічної взаємодії, етнічної ідентичності та толерантності. Практичні дослідження таких показників зазвичай проводяться в США, країнах Західної Європи (Oliver and Meldelberg, 2000; Crepaz and Damron, 2009; Dixon, 2006; Cote and Erickson, 2009, Taylor, 1998; Oliver and Wong, 2003; Oliver and Meldelberg, 2000; Wagner, 2006; Stem, 2000). Акцент таких досліджень ставиться на тому, що присутність груп етнічних меншин породжує серед етнічної більшості відчуття сприйняття суспільної загрози.

Сучасні дослідження в Україні не обійшли увагою тему міжетнічної взаємодії та етнічної толерантності. Л. Орбан-Лембрик розглянула толерантність як основу взаємин у полікультурному світі [2]. Взаємозв'язки між толерантністю та розвитком особистості досліджувалися у праці Т.С. Кириленка [3]. О.А. Грива висвітлив основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полі культурного середовища [5]. Принципи використання терміну «толерантність» у психологічних дослідженнях стали предметом дослідження праці О.В. Василюхи [6]. Чжан Сяосін описав методи та засоби формування етнічної толерантності студентської молоді [8].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Існує певна розробленість поняття етнічної толерантності у світовій психологічній думці. Проте практична реалізація дослідження рівня етнічної толерантності в різних соціальних сферах суспільства недостатня. В умовах реальної небезпеки виникнення кризових станів та соціальної нестабільності у житті українського суспільства існує потреба проведення практичних досліджень показників міжетнічної взаємодії, зокрема рівня етнічної толерантності. Результати емпіричних досліджень

дають підстави для практичного вирішення ряду конфліктних ситуацій на міжетнічному підґрунті і гармонізації взаємодії різних етнічних груп в суспільстві.

Мета статті. Метою цієї статті є визначення емпіричним шляхом рівня здійснити етнічної толерантності в молодіжному студентському середовищі, визначити чинники, що формують етнічну толерантності у студентів, визначити перспективи подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. У різних галузях психологічного знання толерантність вивчається у таких напрямках:

- як риса особистості, пов'язана з психологічними властивостями і станами особистості;
- як визначальний чинник розвитку особистості;
- як необхідна передумова міжособистісної взаємодії та функціонування особистості в різних соціальних та етнічних групах суспільства.

Толерантність як комплексний феномен на стику психології, філософії, соціальних наук визначається поєднанням безконфліктної та ефективної міжетнічної взаємодії, проявами соціальної та особистісної цінності людини, незалежно від етнічного походження.

У дослідженні рівня етнічної толерантності брали участь студенти Національного університету «Львівська політехніка», всього 102 особи; вибірка мала гетерогенний характер. Дослідження проводилось комплексно в індивідуальній і у груповій формі і мало психодіагностичний характер.

У даному дослідженні застосовувалися такі статистичні методи математичної обробки інформації: порівняльний, кореляційний та факторний аналіз, порівняльний аналіз груп за t-критерієм Стьюдента. Метод статистичного опрацювання даних, дозволив порівнювати результати дослідження у двох і більше групах. Кореляційний аналіз, дав можливість виявити взаємозв'язки між досліджуваними ознаками. За допомогою факторного аналізу виділені групи ознак, які між собою взаємодіють, та дозволяє виділити найсуттєвіші змінні. Аналіз статистичних здійснений за допомогою програми SPSS 13.0. for Windows.

Для дослідження рівня уявлень студентів щодо етнічної толерантності була використана методика Г. У Солдатової «Індекс толерантності». Методика дає можливість встановити рівень ставлення особистості до соціальних груп або етнічних меншин, визначити комунікативні установки особистості (рівень поваги щодо думки опонентів, готовність до вирішення конфліктів і співпраці). Окрема увага приділена етнічній толерантності – інтолерантності (відношення до людей іншої раси та етнічної групи). Методика передбачає використання 4 субшкал: етнічної толерантності, соціальної толерантності, толерантності як риса особистості та загальної толерантності. Щоб виявити статистично значущі відмінності між середніми значеннями параметрів використовувався t-критерій Стьюдента, для незалежних вибірок

На початку дослідження «Індексу толерантності» учасники заповнили картки експрес-опитувальника для діагностики загального рівня толерантності. Результати дослідження подаються

Таблиця 1

Результати емпіричного дослідження за методикою «Індекс толерантності», (%)

	Етнотолерантність	Соціальна толерантність	Як риса особистості
Середній рівень	75	78,8	63,5
Високий рівень	25	21,2	36,5

у рівнях – відповідно низький, середній та високий рівні толерантності (таблиця 1).

Результати свідчать про середній рівень розвитку толерантності у 75% досліджуваних (76 респондентів). Результати у межах свого рівня коливаються від 65 до 99 балів. Такі результати отримуються при дослідженні респондентів, що мають характерне поєднання і толерантних, і інтолерантних рис, тобто в певних соціальних ситуаціях вони ведуть себе толерантно, проте в етноконтактних ситуаціях можуть виявляти інтолерантність.

Студенти з високим рівнем етнотолерантності проявляють поблажливості і терпимість до представників іншої національності, з розумінням ставляться до їхніх звичаїв і культури, визнають їхні права і виявляють повагу до них. Студенти розуміють, що іноземці не представляють небезпеки для них, вони являються такими ж людьми, як ми всі.

Високий рівень когнітивного компонента етнічної толерантності властивий 67,2% респондентів, середній – 15,3%, низький – 17,5% відповідно. Тобто це свідчить про наявність у студентів достатніх знань і уявлень щодо міжетнічної взаємодії між представниками різних етнічних груп, студенти знайомі з культурою і особливостями інших етносів.

Також щодо афективного компонента етнічної толерантності, то високий рівень його прояву характерний для Афективний компонент толерантності, який має зв'язок з емоційною сферою особистості і характеризує рівень емоційного ставлення до представників різних етнічних груп представлений такими показниками: високий рівень – 56,7% респондентів, середній – 24,1%, а низький – 19,2% відповідно. Можемо стверджувати, що респонденти в основному задоволені своєю взаємодією з представниками інших етнічних груп, у відносинах присутні позитивні емоції і бажання спілкуватися з ними.

Конативний компонент має зв'язок з мотиваційною сферою особистості і виявляється у формуванні мотивів міжособистісної взаємодії з представниками етнічних груп. 55% респондентів виявили високий рівень цього компонента етнічної толерантності, 37% – середній рівень і 8% – низький рівень прояву. Отримані результати вказують, що у респондентів сформоване досить толерантне ставлення до представників інших етнічних груп.

Для реалізації мети емпіричного дослідження щодо встановлення взаємозв'язку толерантності і типів ідентичності було застосовано методикою С. Рижова та Г. Солдатової «Типи етнічної ідентичності» [1]. Перед проведенням кореляційного аналізу визначався ступінь нормального розподілу значень за критерієм нормальності Колмогорова-Смірнова. Статистична обробка проводилася з допомогою комп'ютерної версії програми SPSS. Розподіл значень відповідає нормальному

вигляду за умови, якщо значущість асиметрії (Asymp.Sig.) > 0,05. Показники кореляційного зв'язку між індексом етнічної толерантності та типами етнічної ідентичності зведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Кореляційний зв'язок етнічної толерантності з типами етнічної ідентичності

Типи ідентичності	r-Пірсона
Норма	r=0,152 (p< 0,05)
Індиферентність	r= 0,021 (p< 0,05)
Етноогоїзм	r=-0,478 (p< 0,05)
Етноізоляція	r=-0,525 (p< 0,05)
Етніонігілізм	r=-0,310 (p< 0,05)

Примітка: дані позначені у таблиці * – значущі при p< 0,05, без позначення – значущі при p< 0,01

При проведенні дослідження встановлені значущі від'ємні кореляційні зв'язки між показниками толерантності та показниками «етноогоїзм» і «етноізоляція» з іншого боку. Вказані показники типів етнічної ідентичності характеризуються додатнім кореляційним знаком. Це може стати основою для формування ксенофобії та етнічної упередженості. У свою чергу етноогоїзм, етноізоляція та етніонігілізм формують психологічну перевагу особистості щодо своєї етнічної групи перед іншими, така перевага може бути виявлена різними засобами.

Показник значущого від'ємного кореляційного зв'язку між «етноогоїзмом» та нормою (r=-0,468, p<0,01), вказує про те, що у випадку зменшення позитивного ставлення студентів до власного етносу, сильніше виражається напруженість і роздратування у спілкуванні з представниками інших етнічних груп.

Було виявлено значущий від'ємний зворотній зв'язок між нормою та показником «етноізоляція» (r=-0,519, p<0,01). Тобто у випадку якщо ставлення особистості до власної етнічної групи буде погіршуватись, то збільшиться можливість прояву ксенофобії і виникне потреба у тому, щоб «очистити» власну культуру.

Зворотній зв'язок (r=-0,311) на статистично значимому рівні (p<0,05) між нормою і показником «етніонігілізм» встановлює, що у випадку коли позитивне ставлення до свого народу зменшується, то починає сильніше виражатися необхідність пошуку соціально-психологічних ніш поза власним етнічним середовищем, тобто виникає бажання залишити власну етнічну групу, пошук іншої етнічної групи.

Значущим є показник кореляційного зв'язку між нормою та показником «індиферентність» (r=0,153, p<0,05), означає певне розмиття меж ідентичності та формує певну невизначеність особистості стовно етнічної приналежності та незначущість цієї проблеми для особистості загалом. При надмірному збільшенні позитивного

ставлення до свого етносу, може проявлятися надмірне захоплення своїм етносом, одночасно починає проявлятися байдужість до проблем етнічності та міжетнічних взаємин, цінностей інших народів.

Результати емпіричного дослідження рівня етнічної толерантності у контексті етнічної ідентичності вказують на те, що толерантність людини до представників інших етносів зв'язана з усвідомленням особистістю належності до своєї етнічної групи, тобто з позитивно сформованою етнічною ідентичністю. Аналіз результатів емпіричного вивчення взаємозв'язку різних типів ідентичності і етнічної толерантності дає можливість встановити межі між толерантністю особистості і нормою як позитивною етнічною ідентичністю, а з іншої сторони з негативними етнічними ідентичностями, що є ґрунтом для розвитку ксенофобії та інших негативних явищ в міжетнічній комунікації. Результати факторного аналізу наведено у таблиці 3.

При цьому етнічна індиферентність є своєрідним перехідним містком від позитивної етнічної ідентичності до негативної, тобто показником що сигналізує про ріст байдужості як до власних етнічних цінностей, так і до етнічних конструктів представників інших етнічних груп.

Таблиця 3
Показники факторного аналізу типів етнічної ідентичності

Типи етнічної ідентичності	Фактор 1 Позитивна ідентичність	Фактор 2 Негативна ідентичність
Етнічна толерантність	-0,306	0,111
Етніонігілізм	0,713	-0,220
Індиферентність	-0,318	0,209
Норма	-0,492	0,856
Етноогоїзм	0,821	0,159
Етнізоляція	0,857	-0,120
Етнофанатизм	0,653	-0,108

Таблиця 4
Кореляційні залежності між показником етнічної толерантності та показниками деяких властивостей особистості

Етнічна толерантність	Показники властивостей особистості	Критерій r-Пірсона
	Невротичність	r=-0,128 (p<0,05)
Спонтанна агресивність	r=-0,017	
Депресивність	r=-0,158	
Дратівливість	r=-0,106	
Комунікабельність	r= 0,186	
Врівноваженість	r=0,051	
Реактивна агресивність	r=-0,081	
Сором'язливість	r=-0,191	
Відкритість	r=0,025	
Екстраверсія/інтроверсія	r=0,018	
Емоційна лабільність	r=-0,067	
Маскулінність/фемінність	r=0,018	
Поняттєве мислення	r=0,189	
Мотивація успіху	r=0,154	
Мотивація уникнення неуспіху	r=-0,179	

Як видно з даних таблиці 3, максимальне значення за фактором 1 «Позитивна ідентичність» мають у позитивному полюсі змінні «етнізоляція» (0,857) та «етноогоїзм» (0,821). Обидві змінні характеризують негативну етнічну ідентичність. Від'ємний полюс фактору представлений змінними «норма» (-0,492) і «індиферентність» (-0,318).

Етнічна толерантність має значущі показники від'ємних кореляційних зв'язків з такими особистісними станами і властивостями, як «депресивність» (r=-0,158, p<0,05); «сором'язливість» (r=-0,191, p<0,05); «мотивація уникнення неуспіху» (r=-0,179, p<0,05). Додатній кореляційний зв'язок спостерігається між показниками «етнічна толерантність» і «комунікабельність» (r=0,185, p<0,05), «поняттєве мислення» (r=0,189, p<0,05), «мотивація успіху» (r=0,154, p<0,05) (табл. 4).

Виявлений помірний зв'язок (r=0,189*) на статистично значущому рівні (p≤0,05) між змінними «поняттєве мислення» та «етнічна толерантність». В емоційній сфері особистості спостерігається зворотній зв'язок (r=-0,163*) на статистично значущому рівні (p≤0,05) між змінними «етнічна толерантність» і «репресивність», що вказує на наявність позитивного емоційного забарвлення етнічної толерантності. Відтак, високі показники змінної «репресивність» вказують на ознаки певного психічного депресивного синдрому, про наявність цих ознак не лише в емоційному стані особистості, а й можливість їх прояву у соціальній поведінці людини, як у відношенні до себе самої, так і інших, що безумовно знижує етнічно толерантне ставлення особистості в цілому.

Методика «Типи етнічної ідентичності» (Г. Солдатова, С. Рижова) була застосована на прикладі трьох етнічних груп, а саме: українців (як власної етнічної групи), поляків та ромів (циган) як етнічної меншини, що проживає на території України і досить часто вступає в ситуації міжетнічної взаємодії.

На основі отриманих результатів було проведено інтерпретацію результатів за допомогою статистичної програми SPSS з використанням критерію парної кореляції Пірсона.

Виявлено зв'язок шкал методики «Індекс толерантності» та методики семантичного шкалювання для дослідження етнічних стереотипів (табл. 5).

Аналіз отриманих даних дає можливість зробити такі висновки щодо проявів етнічної толерантності в середовищі студентської молоді:

- студенти із середнім та високим рівнем соціальної толерантності вважають українців щирими та відвертими, це виявилось у зворотній кореляції шкал «Соціальна толерантність-Лицемирність»;
- студенти із середнім та високим рівнем етнічної толерантності схильні вважати українців спокійними людьми;
- студенти, які виявили середній та високий рівень толерантності як риси особистості схильні вважати українців не надто приємними людьми, що підтверджує зворотна кореляція шкал «як риса особистості – приємність»;
- студенти, у який виявлений середній та високий рівень толерантності мають сформований стереотип «неприємні» стосовно польської етнічної групи;

Таблиця 5

Рівень толерантності та формування етнічних стереотипів

Українці		Поляки		Роми	
	Лицемірні		Неприємні		Приємні
Соціальна толерантність	-0,654*	Рівень толерантності	0,340**	Рівень толерантності	-0,321*
	Спокійні		Поважають людей		Агресивні
Етнічна толерантність	0,570*	Соціальна толерантність	-0,365*	Соціальна толерантність	0,144**
	Приємні		Лицемірні		Поважають людей
Як риса особистості	-0,274*	Як риса особистості	-0,309*	Соціальна толерантність	-0,285*

* – $p \leq 0,05$ ** – $p \leq 0,01$

• респонденти із середнім та високим рівнем соціальної толерантності у ставленні до поляків схильні вважати, що вони не поважають інших людей, це встановлено у зворотній кореляції шкал «соціальна толерантність – повага до людей»;

• студенти із середнім та високим рівнем толерантності схильні вважати ромів (циган) неприємними людьми, що виявилось у зворотній кореляції шкал «рівень толерантності – приємність»;

• студенти, які виявили середній та високий рівень соціальної толерантності, схильні вважати ромів (циганів) агресивними людьми;

• студенти із середнім та високим рівнем соціальної толерантності схильні вважати, що роми (цигани) не поважають інших людей, що виявилось у зворотній кореляції шкал «соціальна толерантність – повага до людей».

Висновки. Таким чином, результати емпіричного дослідження визначили рівень етнічної толерантності українських студентів щодо осіб з інших етнічних груп. Доцільність факторного аналізу етнічної толерантності була зумовлена складністю феномену, яка виражається його одночасно статичною і динамічною характеристикою цього феномену та крайніми виявами з різними величинами (позитивна – толерантність, негативна – ксенофобія).

Студенти, у яких виявлений нормальний рівень етнічної ідентичності, мають середній або високий рівень толерантності загалом, а також добре розвинену і етнічну, і соціальну толерантність, і толерантність, як рису особистості. Сту-

денти, схильні до етноізоляціонізму, мають значно нижчий рівень як етнічної толерантності, так і толерантності загалом, що виявилось у зворотній кореляції відповідних шкал.

Можемо стверджувати, що високий рівень розвитку толерантності не обов'язково свідчить про неупереджене ставлення до певного народу, принаймні, стосовно конкретної його риси, проте вказує на позитивну етнічну ідентичність, що набуває статусу «норми». Це свідчить про баланс толерантності по відношенню до власної та інших етнічних груп та готовність до міжетнічних контактів загалом. Рівень етнічної толерантності зумовлений особистісними характеристиками особистості студента, умови соціального середовища і практика міжетнічного спілкування формують толерантне ставлення до представників інших етнічних груп. Важливу роль погляд відіграє збалансована державна соціальна та етнічна політика, спрямована на формування гармонійного суспільства.

Подальші напрямки досліджень передбачають продовження емпіричних досліджень психологічних чинників міжетнічної взаємодії. Отримані в результаті проведення таких досліджень результати дозволять розробляти моделі міжетнічних взаємин, які є важливою базою для розробки теоретичних та практичних засад попердження та врегулювання негативних явищ в суспільстві, які можуть бути викликані етнічним чинником. Потребує розширення база емпіричного дослідження, зокрема існує потреба практичних досліджень в середовищі етнічних меншин.

Список літератури:

1. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряженности. Москва : Смысл, 1998. 389 с.
2. Орбан-Лембрик Л. Толерантність як основа адекватних взаємин у полікультурному світі. *Соціальна психологія*. Київ, 2008. Ч. 4. С. 73–85.
3. Кириленко Т.С. Толерантність та гармонія особистості. Психологічні перспективи. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. Вип. 11. С. 130–136.
4. Скок А.Г. Особливості етнічної толерантності молоді. *Актуальні проблеми психології*. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2016. Т. 7. Вип. 42. С. 194–201.
5. Грива О.А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полі культурного середовища : монографія. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2005. 228 с.
6. Василюха О.В. Етнічна толерантність: концептуалізація поняття. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. Соціологія і політичні науки*. Одеса, 2016. Т. 21. Вип. 3(26). С. 82–88.
7. Чжан Сяосін. Методи формування етнічної толерантності студентської молоді. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11 «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»*. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. Випуск 22. С. 103–109.
8. Giles H., Reid S., Harwood J. The dynamics of intergroup communication. New York : Peter Lang, 2010. 456 p.
9. Reid A. Scott. Social Psychological approaches to intergroup communication. *The Handbook of Intergroup Communication*. Cambridge, 2012, pp. 249–252.

10. B.O'Leary. The politics of ethnic conflict regulation : case studies of protracted ethnic conflicts. London ; New York : Routledge, 1993. 321 p.
11. Dukes F. Public Conflict Resolution: a Transformative Approach. *Negotiation journal*, 1993, pp. 211–221.
12. Deutsch M. The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes. Yale University Press, 1973. 420 p.

References:

1. Soldatova G.U. (1998). Psikhologiya mezhetnicheskoy napryazhennosti [Psychology of inter-ethnic tensions]. Moskva : Smysl. (in Russian)
2. Orban-Lembryk L. (2008). Tolerantnist yak osnova adekvatnykh vzaiemyn u polikulturnomu sviti [Tolerance as the basis of adequate relationships in the multicultural world.]. *Sotsialna psykholohiia*, no. 4, 73–85. Kyiv. (in Ukrainian)
3. Kyrylenko T.S. (2008). Tolerantnist ta harmoniia osobystosti [Tolerance is his harmony of osobystosti]. *Tolerantnist ta harmoniia osobystosti*, vol. 11, 130–136. Lutsk : «Vezha» Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky. (in Ukrainian)
4. Skok A.H. (2016). Osoblyvosti etnichnoi tolerantnosti molodi [Features of ethnic tolerance of youth]. *Aktualni problemy psykholohii*, vol. 7, no. 42, 194–201. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU. (in Ukrainian).
5. Hryva O.A. (2005). *Sotsialno-pedahohichni osnovy formuvannia tolerantnosti u ditei i molodi v umovakh poli kulturnoho seredovyscha* [Socio-pedagogical bases of tolerance formation in children and youth in conditions of cultural environment]. Kyiv : Vyd. PARAPAN. (in Ukrainian).
6. Vasyliukha O.V. (2016). Etnichna tolerantnist: kontseptualizatsiia poniattia [Ethnic Tolerance: The Conceptualization of the Concept]. *Visnyk ONU im. I.I. Mechnykova. Sotsiolohiia i politychni nauky*, vol. 21, no 3(26), 82–88. Odesa. (in Ukrainian)
7. Chzhan Siasin. (2016). Metody formuvannia etnichnoi tolerantnosti studentskoi molodi [Methods of formation of ethnic tolerance of student youth]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya 11 Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika*, no. 22, 103–109. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova. (in Ukrainian)
8. Giles H., Reid S., Harwood J. (2010). *The dynamics of intergroup communication*. New York : Peter Lang.
9. Reid A. Scott (2012). Social Psychological approaches to intergroup communication. *The Handbook of Intergroup Communication*. Cambridge, pp. 249–252.
10. B. O'Leary (1993). The politics of ethnic conflict regulation : case studies of protracted ethnic conflicts. London ; New York : Routledge.
11. Dukes F. (1993). Public Conflict Resolution: A Transformative Approach. *Negotiation journal*, pp. 211–221.
12. Deutsch M. (1973). The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes. Yale University Press.